

תקון סופרים.

שְׁנֵי כְּתוּבִים הַמְּכַחֲשִׁים זֶה אֶת־זֶה
וּבָאוּ הַתִּרְגוּמִים וְיִכְרְעוּ בֵּינֵיהֶם!

יֵשׁ מַעֲלוֹת לַפֶּסֶה וְרֹאשׁ עָגוֹל לַפֶּסֶה מֵאַחֲרָיו

(מ"א י" י"ע).

וְיֵשׁ מַעֲלוֹת לַפֶּסֶה וְכַבֵּשׁ בְּזֶהָב לַפֶּסֶה מֵאַחֲרָיו

(ד"כ ט' י"ח).

גלוי וידוע לכל ההוגים בכה"ק בעיון יפה ומעמיקים חקר בם, שהסופרים והמעתיקים הקדמונים הרשו לעצמם לשנות לעמים במוסם הכתובים ממעמים ונמוקים ידועים, בשביל כבוד המקום, כבוד ישראל, כבוד הכהנים מלכי בית דוד, בשביל הדבור בלשון נקיה. או משום שאר סבות מסבות שונות אשר יארך זכרם פה. השונים הנעשים ביחוד בכנויים כלפי המקום, מפורסמים בשם תקוני סופרים שנויים במכילתא ובילמדנו (הפשוט) פרשת בשלה, בספרי פ' בהעלותך, בילקום שמעוני סימן רמ"ז ומסומנים במסורה בשם י"ח מלין תקון סופרים בריש ס' במדבר ובתהלים ק"ו, כ' וגם מובאים בערוך ערך כבד; וכבר האריכו סופרי ישראל במו"ט על אדותם איש איש כפי רוח מבינתו⁽¹⁾. — והנה חכמים רבים וכן שלמים לא הסתפקו במעט התקונים האלו, ואחרי החפוש לאור נר החקירה והדרישה בדקו ומצאו עוד שונים ותקונים הרבה אשר חז"ל לא חשו להזכירם או שנבלעו בנעיסה, כעין "מקרא סופרים, עמור סופרים, קריין ולא כתיבן, כתיבן ולא קריין" וכו'. אפס בכגון דא לא כל הוצה לתקן יבוא ויתקן, כי לא באומדנא לחד תליא מלתא, ב"א בראיות מוכחות ומחזורית כשמלה. הן מלבד אשר נחוץ להמתקן חיד מועם לשה"ק וסבין סגולותיה ואפני מבמאיה לכל פרטיהם ודקדוקיהם, גם ידיעה ברורה בקורות ישראל ורוח חיי אמונתו בתקופות שונות, עוד עליו החובה: א"ל להציג לפניו מחזה מול מחזה את כל המקראות הנשנים והמקבילים (סינאססים) בנדון הכתוב שהוא עוסק בו ובא זה ולמד על זה; ב"ל עליו לשום לב אל התרגומים הקדמונים והעתיקים ולראות אם נמצא בהם איזה זכר ושארית להנוסחא הקדמונית; ג"ל עליו לדרוש ולחקור אם בענין המדובר או בכיוצא בו כבר נסו חז"ל להוציאו מפשוטו או עכ"פ עמדו עליו ונתקשו בו. רק אם שלש אלה לו, אז יהיו לנשת אל הקדש להציע מעלות רוחו ושקול דעתו כעין השערה בלבד או גם לקבוע מסמורת בדבר.

(1) ע' החלון ח"א, במכתב החמישי, להח' יה"ש ובאורש"פ להח' גייגר מזד ט"ט

אשר על כן כבואי הפעם להציג בשער משפט ע"ד אחד מתקוני סופרים
 מזמן קדום, שכבר הציצו בו איזה חכמים ורמזו עליו באצבע¹, בנוגע לשני
 הפסוקים המוצקים בראש מאמרנו, המתארים לנו כסאו של שלמה המלך ושונים
 זה מזה שנוי ממש שויתי לנגד עיני את שלשת התנאים שהזכרתי, ורק כאשר
 נקבעו וכאו שלשתם יחדו, החלטתי לקיים דבר ולהוציא לאור משפט, כי בשניהם
 חלו ידי הסופרים מפני כבודו של שלמה, ומאז ומקדם היתה הנוסחא הרשומה
 בכתב אמת כזאת:

„יש מעלות לכסא ופני (דמות 10 תבנית) עגל זהב לכסא מאחריו“.

אכן כמרס אביא אחת לאחת את הראיות הנאמנות שנשמכתי עליהן, אניד במעמ
 מלין תכן השעתי בכלל. יודעים אנחנו כי הנשים הנכריות המו את לבב שלמה אחרי
 אלהים אחרים ללכת אחריהם (מ"א י"א, ד'—ז'), ובלי ספק יד בת-פרעה, שגלקחה
 לאשה עוד קודם מעשי הכסא, היתה כמעל הזה בראשונה להתעות את המלך
 אחרי יראתם ואכזרם של המצרים (אפים מענאפים), סופר דה"י בספורו כי התאמץ
 המלך למבראשונה להשתמר מפעולתה הרעה ולהרחיקנה מן הקדשים בהעלותו
 אותה מעיר דוד אל הבית אשר בנה לה לכרה „כי אמר לא תשב אשה לי בבית
 דוד מלך ישראל כי קדש המה אשר באה אליהם ארון ה'“ (דק"ז ח' י"א) יורנו
 למדי כי היתה לפוקה ולמכשול לב; וחכמינו ז"ל הפליאו במליצתם הנשגבה לערוך
 דמות לפעולתה הרעה לא על המלך לבדו כי אם גם על גורל כל העם, בשני
 מאמרים: (שכח נ"ו ע"ב) אמר ר' יהודה אמר שמואל בשעה שנשא שלמה את בת
 פרעה הכניסה לו אלה מיני זמר ואמרה לו כך עושין לע"א פלונית. וכך עושין
 לע"א פלונית ולא מיחה בה; ... אמר ר"י איש בשעה שנגע שלמה את בת פרעה
 ירד גבריאלי ונעץ קנה בים ועלה בה שרמון ועליו נבנה כרך גדול²; וכעין זה
 תנא במתניתא על אותו יום שהכנים ירבעם בן נבם שני עגלי זהב אחד בבית
 אל ואחד בדרך, אספ כשם שחם בעל דה"י על כבוד שלמה ועבר בשתיקה על כל
 הנזכר בס' מלכים ע"ד נמיית לבבו מעם ה' אלהי ישראל ובנין הבמות לשקוצי
 עמון ומואב וכו' „אשר עשה לכל נשיו“). כן חזו הסופרים על כבודו והרשו
 לעצמם למחות זכר „תבנית עגל הזהב“ אשר עשה לראש כסאו לעשות נחת רוח
 להמלכה המצרית. בס' מלכים החליפו מלת „עגל“ במלת „עגול“ הדומה לה ומלת „זהב“
 מחקו לגמרי, ובס' דה"י המירו בראשונה מלת „עגל“ במלת „כבש“ (כשי"ן שמאלית)
 והניחו מלת „זהב“, אך ברבות הימים לא נמנעו שוב שנית להחליף את השי"ן
 השמאלית בימנית, וכבש בעל-חי נהפך לכבש דומם, הדום ושרפרף לכסא
 (בלשון ארמית), ועל מלת „זהב“ הוסיפו ב' ויצאה מזה הנוסחא שלפנינו „וכבשי
 בזהב“, ויען שלא יתכן לעשות הדום מאחרי הכסא הוצרכו לשנות גם מלת „מאחרי“
 למלת „מאחזים“...

⁽¹⁾ טהעניוס בבאורו לס' מלכים וגייגר סס 77 שמי"ג.

⁽²⁾ ע' הנוסחא גם בסנהדרין (כ"א ע"ב).

לא נביא אני ולא בן נביא להסתכל באספקלריא המאירה ולהגיד מאחריה ראשית מה שנעשה בידי הסופרים לפני שנות אלפים, ע"כ לא אגור ואומר שכן היה באמת מהלך השנויים כמו ששערת, אמנם זאת נוכל להחליט בלי שום ספק ספיקא, כי במקראות הללו נעשו ונגסרו שנויים שכל עקרם היה להשבית מתוכם שם העגל שנוקשו ונלכדו בו יוצאי מצרים. נקרא נא לעדים נאמנים, הם יגידו ולא יכחדו: א') זכרון מעשה העגל המכוער והדומה לו, היה למורת רוח להסופרים והחכמים אשר השתדלו בכל מה דאפשר לבלי לדרוש בו או התאמצו להמתיק מרירותו. במשנה דמגלה (שלי דסק הקולט עומד) ובתוספתא (שם בהרחבת דברים) אמרו על מעשה עגל השני דנקרא ולא מתרגם ⁽¹⁾, ובתנחומא (פ' אמור על סכוק שור או כנש) מצינו: ר' יעקב ברי זבדי בשם ר' אבהו פתח, ולא יהיה עוד למבטח מזכיר עון (יח' כ"ט, כ"ז) וכתוב שרפים עומדים וגו' בשתיים יכסה פניו (ישעיה ו' ב') שלא להביט בשכינה, ובשתיים יכסה רגליו שלא יראו פני השכינה ⁽²⁾ דכתיב וכף רגליהם כקף רגל עגל (יח' א' ז') על שם ולא יהי עוד וגו'; כל השופרות כשורות חוץ משל פרה מפני שהוא של עגל ע"ש ולא יהיה עוד וגו', ואף כאן שור או כנש, וכי שור נולד, הלא עגל נולד? אלא דכתיב עשו להם עגל מסכה (שמות ל"ג, ח') לפיכך כתיב שור ולא כתיב עגל. על התנחומא הזה רמז רש"י ז"ל בישיעה (שם, שם) ומפורש בפסיקתא (פיסקא שור או כנש), בילקוט שמעוני (סי' שסי) ובמ"ד ויקרא (פסכה כ"ז) בשנוי לשון קצת ⁽³⁾.

ב') כבר הרשו להם המתרגמים והמפרשים הקדמונים במקום אחר במקרא לשנות ולהמיר מלת "עגל" למלת "עגול" או לתת למלה זו הוראה אחרת (בלשון ארמית), והוא בפסוק דיוחזקאל הנזכר: וכף רגליהם כקף רגל עגל מתרגם יונתן: ופרסת רגליהן כפרסת רגלין סגלגלין, והפשטן הגדול רש"י ז"ל לא נמנע בפעם הזאת מלפרש: "רגל עגל רגל עגול, וכן תרגם יונתן"! השבועים העתיקו מקרא זה יונית: ורגליהם בעלות כנפים מהירות (αλλὰ περὶ τοὺς ποδες αὐτῶν), וא"כ פירשו מלת עגל בהוראת בעגלל ובזמן קריב (בלשון ארמית), ורק התרגום הסודי פשיטא תרגם את הכתוב כפשיטא, אלא שכתב עגלים בלשון רבים, שלא להזכיר עכ"פ אותו העגל היחיד ומיוחד במינו ⁽⁴⁾.

(1) ע' ב"ש מ"ד שפיג והלאה ע"ד הקוני סופרים שנעשו בשביל כבודו של אהרן.

(2) ע' במבוא להתנחומא מהח' ר"ש בוצער, (ד' ו"ח).

(3) ע' בהערות וחקוקים לפסיקתא מהח' הג"ל (הערה מ"ז) שפיג זה יסד הקליר בקרובות ליום ב' של פסח בפיוט אז כל חיהו יער: "רס כחפן להנדיק מלמדה עגל, חק בלדת שור בלי להזכיר עגלי"; אמנם ראוי להעיר ולהוסיף עוד כי גם על דבר כסוי רגלי השלמים מפני שדומות לעגל יסד הקליר בקרובות למוסף כ"ה בפיוט וחיות אשר הנה מרבעות כסא: כף רגל... לפאר קופצות מהחם לכסא... וע' בריה כ"ז ע"א ד"ה מפני מה אין כהן גדול נכנס בגדי זהב וכו'.
(4) לילא דמסחפינא הייתי אומר כי מטעם זה נשמעה מלת עגול (שאלוי יהיה כהובא חסרה) מן הנדבות שהביאו מיד אחרי מעשה העגל אל המשכן, שהכהוב מונה רק ד' חח וזמס ועצבת וכומז (שמות ל"ה כ"ב) ובהתרגום השומרוני והשבעים נמלא הי' ועגיל בכללם, כמו שנמלא אה העגיל בין חמכה הדברים שהובאו לכפר על הנפש אחרי מלחמת מדין (במדבר ל"א, י'), וכן מביא מן המדיר להפסוק דשמות הגיל: אחר משה לפני הקב"ה כחבת כי יגוב א"כ שור או זה

ג') במקרא דמלכים היה עוד לפני השבעים המלות לפני ענל, שכן תרגמו יונית מלות וראש ענול במלות לפני ענלים (αὐτὸς πρὸς τοὺς μισχοῦσιν), וגם הם ההליפו היחיד ברבים מטעם הנזכר ¹).

ד') את הפסוק שבדף"י תרגמו השבעים בקצרה: ושש מעלות לכסא מצפות זהב (καὶ ἐξ ἀναβαθμοῦ ῥρόνῳ ἐνδεδεμένοι χρυσῷ), ומפני מה? אין שמלת ענל כמש (ולא כבש) היתה עוד לפנייהם והם הכחידו זכרו, או שכבר לא נמצא שם ושארית בנוסחא שלפניהם לא לענל ולא לכבש! בתרגום הסורי הנוסחא ג"כ משונה, והוא כעין אותה שבס' מלכים: "ושפתא דכרסא כריכא מן בסתרא" כלומר ושפת הכסא ענול מאחריה, הרי שהיתה עוד לפניו עכ"פ מלת ענול (ענל מקדמת דנא), אך כבש וזהב מאן דכר שמייהו! הת"י לדה"י נתן לנו את הכבש הדומם וגם מן העגול לא הניח ידו, וזה לשונו: וכיבש ברהבא סנלגלי כורסא מדבקין ביה. כל אלה השנויים בהתרגומים יעידון ויגידון כי דברים בנו ושלא בחנם נעשו. ה') יוסף פלאוויוס הכהן בקדמוניותיו (ספר ח' קאפ' ה' בלתי סימן ב') הולך ומזכיר לפי תומו בכסא שלמה "פני הענלים" (כל' רבים) שהיו צופים על מול נבו של המלך וז"ל: Ἀνεχέλευτο δ' εἰς μισχόν πρὸς τοὺς τα πατρὸν αὐτοῦ βλέποντας, ובהציוורים הנמצאים לו בהוואטיקאן והנדפסים ג"כ בס' בנין אריאל לר"י ממישפחת כלבו (ייען תרג"ג) אנו רואים עין בעין דמות תבנית ענל אחד החופף על ראש הכסא! ²

היוצא לנו מכל זה הוא אמתת הנוסחא הקדמוניה שהצבנו למעלה ראש, ולבי אומר לי כי אעפ"י שהסופרים עמלו להפוך את הענל לענול מלא ואין, לא הסתפקו בנקוד ענל לכד לבל נוכל למעות, הגם שבשאר שלש פעמים ענל בס' מלכים (קאפ' ז' כ"ג, לא ל"ה) המלה הזאת תמיד חסרה, בכ"ז הפצו להשאיר לנו עכ"פ איזה רבץ ע"ד הכסוי והעלם דבר שנעשה עלידם, ולתכלית זאת שנו בכונה במלת כסא את האליף להיות פעמים, הוא המנהג הידוע להציב ציונים בשנוי אותיות ונקודות במקומות שיש בהם איזה סוד כמוס, כידוע.

ובסניף לעניננו זה אחשוב לא למותר להביא בזה גם מאמר התלמוד על המרכבה דיוחזקאל, שגם עליה צוו לבל נדרוש בה, וזה הוא (חגיגה י"ג ע"ב): כתוב אחד אומר ודמות פניהם פני אדם לפני אריה אל הימין לארבעתם לפני שור מהשמאל לארבעתן לפני נשר לארבעתן (יחז' א"י) וכתוב וארבעה פנים לאחד פני האחד פני הכרוב לפני השני פני אדם והשלישי פני אריה והרביעי פני נשר, ואלו שור לא קא חשיב! אמר ר"ל יחזקאל בקש עליו רחמים והפכו לכרוב, אמר לפניו רבש"ע קטניר יעשה סנור! ויילקוט (סימן ג"י) בסגנון אמר: ובשביל

וטעמו לו מכרו המשה בקר יסלם יחזק הסור, הרי הניחו חמשה: הם וגם שבעת ענול וכו'.

וה' א"י: ה' רמ"ב.

1) נקוט כלל גדול בידך כי צעתיים כאלה הכרו להפוך לשון יחיד לרבים, כאמור

בהוספת: כתב הנכתב ליחיד מכנין אותו ברבים, ע"ש הכ"א ופ"ה.

2) ע"י כסדר ב"א ח"א סימן ל"ז עמוד כ"ג, אך הניין להברנאל דמלכים ללא חמץ הוא, כי אין בו שום דבר דמוכח. — וראוי עוד להעיר אז חזן הקורא על הנקרים בכסא שלמה המכרים בס' הנדפס למגלה חסד ע"ז.

כבודם של ישראל מחק את השור ונתן כרוב תחתיו. הרי אנו רואים גם בזה כעין תקון סופרים להפוך את העגל, הוא השור (ההלס ק'ו כ') לכרוב; אע"פ שבאמת גם הוא תמונת שור (בעל כנפים) ונקרא כרוב המורה (בלשון ארמית) חרישה, עיקר עבודת השור, וגם כרוב בערבית ענינו כח ועוצם, ע"י רב תבואות בכח שור (משלי י"ד ד'). ובצדק הקשה רב פפא לאב"י על פירושו "כרוב כרביא, שכן בכבל קורין ליניקא רביא" היינו פני כרוב היינו פני אדם! והוא נדחק להשיב, אפי' רברבי ואפי' זומרי". והמתבונן בכתוב יראה שנהפך גם הסדר בארבעה הגאים שבמרכבה, כי הקדימו את הכרוב גם לאדם, כאלו היה תמונת מלאך העומד במדרגה גבוהה על ילוד אשה. אפס כל השנוי והסרוס הזה לא יוציא את הכרוב מחוקתו והנביא בעצמו מצייר שתי פעמים (יחז' שס ט"ו וכו') כי הכרוב הוא החיה שראה על גהר כבר (שס א', י') ושם הלא נאמר פני שור! (1)

והנה אחרי מה שהגרנו למעלה בקצרה ע"ד פעולת בת פרעה וכסא שלמה לא נתמה על החפץ, איך עלתה על נקלה ביד ירבעם השב ממצרים להמות בפעם אחת לבב רוב בני ישראל אחרי עבודת העגלים שהעמיד להם, ולא בחנם קראו "לאהליך ישראל!" אשר חזל הבינו בחכמתם כאלו כתיב לאלהיך (2). — הקורא ההפך להתחקות על שרשי עבודת השורים האכזריים והעגלים בעשי ארצות הקדם ובנגוע גם לקורות ישראל, שהעבודה או העבירה הזאת היתה הולכת ומלפפת אותם מיום צאתם ממצרים, ימצא דברים הרבה בספרי גראסבערג, מאווערס, הענגסמענר בערג, י"ג מילהער, עקהעל, לאארד, פאטקע, קיענען, דוהם ועוואלד ובבאורי היפציג וקיייל וכו' ומחכמי ישראל הואיל לדבר בזה הח' השלם ר"ש רובין בספרו "מעשה מרכבה" בהשכל ודעת.

ד"ר שלמה מאנדעלקערין.

(1) ע' בס' מעשה מרכבה פרק י"ב. וראו גם להזכיר תקון סופרים שאין בו ספק כלל ביחז' ח' ב', שהחל כמראה אש היה לפניו אש כעדות חנוס השבעים $\mu\epsilon\lambda\omega\mu\alpha\ \alpha\nu\theta\rho\acute{\alpha}$ וכדמוכה מסיפא דקרא ממראה מחיו ולמטה וגו'.

(2) ע' רש"י ורד"ק (הוצע ג' ה'). ויהי הדברים בחקוני סופרים צמלות אלהים ואלהים (שים לנו להוסיף עליהם ולדרש בו ברחבה לעת אחת) ע"ש המכילתא, הילקוט והמסורה והרנוח השבעים ע' אש רפיח—ר"ל, שעיו ושפיח, אפס על שאלת הח' גיגר על הפסוק וינגו באלהים (ההלס ק"ו כ') "וואס זאל אבער דיעזער אויפפאללענדער צוזאמץ יוראעל האבע "אין זיינען צעלמען געצאנקט?" וגורם באלהים, הני להראות לו את הפסוק: וישמע משה את העם בוכה למסחותיו אש לפתח אהליו (במדבר י"א, י')...